

GRÓF TISZA ISTVÁN, AZ ÁLLAMPHILOSOPHUS.*)

Az államférfiaknak két faja van.

Az elsőbe azok tartoznak, kiket sociologus-államférfiaknak lehetne nevezni. Férfiak, kik a nemzet és a társadalom haladásának útjait nem a napi exigenciák szempontjaiból keresik, hanem egy magasabb történelmi és philosophai álláspontról szemlélik és bírálják a tényeket, határozzák el az eljárás módozatait. Éles szemüket és érzékeny lelküket a társadalmi organismus távolabbi és rejtettebb mozgóerői foglalkoztatják. Nagy arányú lelkek, akiket a napi politika kicsinyes érdekharczai kielégíteni nem képesek s ezek helyett egy távolabb jövő számára építenek. Az ő idegrendszerükben alakul ki legelőször milliók bizonytalan vágya, óhajtása határozott politikai törekvéssé. Teremtő erők, kik önmagukban egyesítik a kor legkiemelkedőbb érzéseit és gondolatait. Művésztemperamentumok, kikben az aesthetikai, tudományos és gyakorlati törekvések szinte reflexszerű visszhangra találnak. Szóval a társadalom legevolyáltabb emberei ők; a kor legfinomabban kidolgozott idegrendszerői, de úgy, hogy sem az intellectus, sem az akarat, sem az kedély az egymás rovására nem terjed túl. Természetes, hogy igen ritka e faj. Magyarország újabb történelmében Széchenyi István és Eötvös József képviselik.

Az államférfiak második fajába azok tartoznak, kik ilyen nagyobb arányú és korszakot teremtő conceptiókra ugyan nem képesek, de kik biztos tudással, komoly belátással, tiszta jellemmel dolgoznak a napi politika részletkérdéseiben. Nincs érzékük a nagyon távolfekvő iránt, de a jelenlegit olykor biztosabban ítélik meg és aknázzák ki, mint az első faj emberei. A társadalmi evolutio rendes és lassú fejlődésének zajtalan munkája az ő neveikhez fűződik. A magyar történelem is sok ilyen derék munkást jegyezett fel.

*) Közzöljük az érdekes cikket, a nélkül, hogy tartalmával teljesen azonosítanók magunkat. Szerk.

Van azután az államférfiaknak egy harmadik fajtája is, a kik az állam hajója kormányzásában is megmaradnak azoknak, a kik voltak, középszerű vagy jeles szolgabíróknak, ügyvédeknek vagy bankigazgatóknak. Mindenütt rendkívül szapora faj. Nálunk az u. n. államférfiak 90 százaléka belőlük kerül ki. Szerfelett másodrangú egyéniségek, kikkel e helyen nem érdemes foglalkozni.

El kellett ezeket mondani, hogy a továbbiakat megérthessük.

A tömegeknek meg van az az érzékük, hogy az államférfiak e két fajtát megkülönböztetni képesek. Egészséges tömegösztön az, melynél fogva az első kategória emberei tekintélyben és erkölcsi súlyban mindig túlszárnyalják a második férfait, ha talán positiv tudásuk kisebb is. Sőt a társadalom kiválóságaiban határozott bizalmatlanság mutatkozik a második faj embereinek vezető politikai szerepe iránt. Úgy érzik, hogy a részletmunka emberei az állami élet legmagasabb feladataira nem alkalmasak, mert oda nem derék szakemberek, hanem teremtő geniusok kellene.

Mi előttünk kétségtelen, hogy a Tisza István gróf érdemes politikai pályája ezen ok miatt nem tudta eddig elérni a teljesebb sikert.

Az ő eredményes és lankadatlan közigazdasági tevékenysége eddig nem mint egy államférfim egyéniség *egyik nyilvánulása*, hanem mint *egyedüli képessége* jelentkezett.

Nem szeretnők ha félreértenének. Mi a Tisza István gróf politikai pályáját mindig tisztelettel és rokonszenvvel szemléltük. Az ő politikájának két alappontja van, a *protestantismus* és az *industrialismus*. Mindkettő jelentőségét alig lehet elég nagyra becsülni közéletünkben. A protestantismus a vallás és a szabad eszmék compromissumát jelenti, a melyben kétségtelenül meg van a hajlandóság a haladásra s az okos engedékenységre az állam és a társadalom érdekeivel szemben, igen gyakran a saját maga rovására. Az industrialismus pedig sokkal több, mint egyszerű közigazdasági kérdés. Az industrialismus megerősödése és uralomra jutása a felvilágosult és demokrata haladás, a polgári társadalom megteremtésének létfeltétele. Az ipar és a kereskedelem a történelemben mindig az egyenlősülési processus erősödését jelentette. A történelemben úgyszólván mindenütt az industrialismus és az emberi jogok elismerése együtt jár. Nem véletlenség, hanem társadalmi törvényszerűség, hogy a városok az emberi haladás előharcosai.

Ézt a politikát napjaink államférfiai közül Tisza István gróf képviselte a legteljesebb következetességgel és nem alkuvó bátorsággal. Csak legújabban mutatkozik az ő szívós magatartásában némi habozás. Először a közgazdasági téren tett engedményeket a divatos áramlatnak. De nem erről akarunk itt beszélni. Rövid pár hét alatt kétszer nagy jelentőségű nyilatkozatokat tett, olyan tereken, melyeket máskor felkeresni nem szokott. A közoktatásügyi budget tárgyalásakor felsőbb oktatásunkra, a tudomány feladataira nézve tette meg észrevételeit. Egy felolvasás keretében pedig az emberi evolutio alapkérdéseit érintette: a haladás fő factorait, a tudomány és a vallás harczeit az egyéni és társadalmi ethika legégetőbb kérdéseit.

Ezekkel az állásfoglalásokkal a mi szemlénknek foglalkozni nem csak joga, de kötelessége. Azt hisszük, hogy Tisza István gróf is felismerte egy összefoglalóbb és szélesebb alapú államférfim erő kifejtés szükségét. Fájdalom, hogy az első lépését ez irányban nem kísérhetjük azzal a rokonszenves egyetértéssel, mint gyakorlati politikáját.

Az egyetemi oktatást érintő észrevételei közül számos igen helyes és értékes figyelmeztetés, de nagyban és egészben a tudománynak és tudományos törekvéseknek az a felfogása és értékelése, mely beszédében kifejezésre talált nemcsak helytelen, de a valódi tudomány legbensőbb lényegével ellentétes. Nem lehet elég nyomatékosan hangsúlyozni a gróffal szemben, hogy az igazi tudomány mindenha internationalis volt a múltban és csak az lehet a jövőben is. A tudomány a viszonyok között fenforgó törvényszerűségeket keresi és nincsenek külön magyar, angol, német, francia törvényszerűségek. A tudomány birodalma egységes. A valódi tudós hangja tiszta és érthető, világot gyújtó és megtermékenyítő minden népekre ha Oroszország legtávolabbi zugából avagy a Fjordok mellől hangzik is. Az a tudományos munka, mely *csak egy* népre érthető, *csak egy* népre hasznos, nem tudományos munka, hanem hazug kortesnyilatkozat, vagy chauvin fraseologia. Tisza István gróf a tudományban, mint annyi sokan, csak a napi politika másodrangú szaksegédjét látja, nem pedig a társadalmi haladás egyedüli dinamikai elvét. így jut arra a hajmeresztő gondolatra, hogy a társadalmi tudomány a vezérlő politikusok szétszórt elveiből rendszert csináljon. Egy kívánság, mely csakis egy oly gondolatkörben teremhetett meg, mely csaknem kizárólag a német tudomány kincseiből alakult. Nem, ilyen feladatra valódi

tudós sohasem vállalkozott. Nem mondom, hogy nem lehetne, rá embert fogni, kivált nálunk. De állítom, hogy az ilyen tudományval minden valamire való finomabb lélek minden közöséget megtagad.

A »nemzeti« tudományoknak csak egy elfogadható értelme lehet és Tisza István gróf jó részt erre is gondolt. Ezen értelemben a tudomány a honi viszonyokat tanulmányozza, a nemzeti múlt fejlődésmenetét vizsgálja, a gyakorlati törekvéseknek legyen iránytmutatója. Ez a tudomány — ha concedáljuk is neki a tudomány nevét, ami annak modern természettudományi felfogásával alig fér össze, — azonban csak alkalmazott tudomány. Értéke vagy értéktelensége attól függ, mennyire alapul az igazi tudomány által megállapított törvényeken. Ez az oka annak, hogy az u. n. »nemzeti« tudományos munkák 99 százaléka egy fabatkát sem ér. Valamit érő vagy termékeny alkalmazott, gyakorlati tudomány is csak ott van, ahol az általános, elméleti» internationalis tudomány erős.

Tisza István gróf joggal panaszkodik, hogy a legtöbb tudományos munkánk német jellegű. De nem azért van ez így, mert nincs nemzeti tudományunk, hanem azért, mert tudományunk, tudományos érzékünk nincs. A valódi tudós nem tud kivonatolni, vagy összeírni. Az igazságot keresve csakhamar szűk lesz előtte egy nemzet tudománya és az emberi szellem egész tárházához fordul. Átgondolni mindazt, mit az emberi szellem legkiválóbbjai egy tárgyra nézve felismertek, összegezni és mérlegelni a tényeket, az ellentmondásokat megszüntetni, becsületesen tovább dolgozni és gondolkodni mindaddig, míg azt a kielégítettségi állapotot el nem értem, melyet az igazság felfedezésének jóhiszemű hite az emberben kelt: íme az igazi tudomány örök módszere. Az ilyen tudomány nem lehet egy nemzet vagy faj monopóliuma. S minthogy az u. n. nemzeti sajátságok az általános emberi viszonylatokhoz képest igen másodlagosak és felszínesek: a nagy tudomány, az igazi tudomány általános, egységes, és — ne féljük a szót — kosmopolita.

Milyen kár, hogy Tisza István gróf csak a német tudományt, még hozzá csak a német államtudományt ismeri. Ha egyetemesebb ismeretei lennének, a tudomány sokkal emelkedettebb álláspontjához jutott volna el s nem becsülte volna túl az u. n. nemzeti tudományt, melyet — az ilyes termékek gyakori hazugságán és rosszhiszeműségén megundorodva — épen a német

nemzet leggenialisabb gondolkodója durva, de igazságos szóval: »d..... Sumpfflanze«-nek nevezett el.

Még kevésbé érthetünk egyet azokkal az eszmékkel, melyeket a gróf »A vallás és a modern élet« cz. felolvasásában fejtett ki.

Mindenekelőtt ki kell jelentenünk, hogy ha Tisza István gróf azoknak a fiatal embereknek és hölgyeknek, kikből közönsége jórészt állott, csak a vallás fontosságát akarta volna kimutatni, ha merőben vallási eszközökkel vallási beszédet akart volna mondani, ellenvetésünk vagy bírálatunk nem lett volna. Ellenkezőleg nagyon is tisztán látjuk a positiv hit szükségét az emberiség millióira, kikre nézve a vallás jóformán az egyedüli erkölcsi fék. Igen sokaknak a vallás gyakran életük egyedüli morálja, philosophiája és aestheticája. Még kevésbé lehetett volna kifogásunk, mert Tisza István gróf a vallási erkölctan legtisztább formáját, a protestáns erkölctant fejtette ki. De Tisza István gróf szándéka más volt. Ítéletet, még pedig igaztalan ítéletet mondott a modern tudományra és philosophiára. Ezeknek kicsinyítésében és lealacsonyításában kereste a maga álláspontja igazolását. Ez pedig veszedelmes és káros eljárás. Mert ha erkölcsileg kárhoztatandó, azoktól elvenni a vallást, kiknek helyette mást nem adhatunk, úgy másrészt még inkább kárhoztatandó egy államférfiul tekintély erejével esetleg visszariasztani olyan kiválóbb lelkeket, kik egy magasabb moral felé sikerrel haladhatnának előre.

Az az út, az az érvelés, melyen a dogmatikus vallás igazolásához jut alig szerencsésebb annál, melyet másdrangú egyházi szónokok szoktak követni.

Tisza István gróf előtt »a legszellemesebb és legmélyebb emberi elmék« philosophiai rendszerei »csupán üres phantasmagoriák, nem egyebek, mint tudományos mezbe bujtatott dajkamesék«. Hát ha a gróf »a dolgok mélyére törekvő igaz, becsületes gondolkozás után« erre a szomorú eredményre jutott, akkor a hibának ő benne kell rejlenie. Egyáltalán nem állítjuk, hogy bármely philosophiai rendszer a »világrejtélyt« megfejtette volna. Ellenkezőleg a tudás jelenlegi fokán a metaphysikát mi is eredménytelen kísérletnek tartjuk.

De Tisza István gróf itt nemcsak a »végokokra« gondol, melyekre nézve bizony csakugyan nem tudunk semmi pozitívet. Tisza István gróf itt nem áll meg, nem elégszik meg az *agnosticismus* megállapításával, hanem a társadalmi ethikára

vonatkozó vizsgálódásokat hasonló badarságoknak tartja. A jó és rossz az ő szemében még mindig az isteni szikrának egy morzsája »mely bele van oltva minden egyes ember lelkébe.«

És itt ismételten ki kell fejeznünk sajnálatunkat azon, hogy Tisza István gróf, úgy látszik, csak a régibb német philosophiát és társadalomtudományt ismeri, ami kissé meglepő egy férfiúnál, ki a nemzeti tudományt áhítja és a német gondolkodás káros hatásától félti a nemzeti geniust.

De az rendesen így van.

A nemzeti geniushoz hazafias szólamokat intézni könnyebb mind azt el is érni. És így történik, hogy Werbőczyre esküvő jogászaink német törvényeket ültetnek át, nemzeti politikusaink német intézményeket másolnak és Tisza István gróf egy már elavult német bölcsészet álláspontjáról jelenti ki »dajkamesének« a modern philosophiát és erkölcsstudományt.

Pedig éppen a társadalmi erkölcsstanra nézve már egy egész könyvtárt írtak össze, melyek német szörszálhasogatások helyett egyszerű tényekre mennek vissza, melyeket oly concrete lehet mérlegelni, mint akár a kamatlábpolitikát vagy egy telepítési kérdést.

Nem a Tisza István gróf logikus és kiművelt elméje, de bármely képviselőtársáé elég annak belátásához, hogy a tények óriási tömegéből nyilvánvaló, hogy a jó és rossz fogalma nem valami örök, isteni lényeg, hanem az a társadalmi evolutio fokai szerint örök változásban van s hogy voltak korok és vannak most is népek, melyek a mi erkölcsi érzületünket legjobban sértő eljárási módokat, mint az erények legékesebbjeit tekintik. Persze ezzel sem elégszik meg Tisza István gróf, hanem az utilitarista irányt a szerfölött elkoptatott, de azért nem kevésbé odiosus *materialista* jelzővel tiszteli meg s vele szemben *az isteni akarat előtt való meghajlás* ép oly termékeny, mint új elvét ajánlja a társadalmi ethika alapjául.

A nemzeti genius ez alkalommal a grófort olyan állításokra vezeti, melyeket részletesebben czáfolni e szemle olvasói előtt fölösleges. Csak azt az egy tényt akarjuk nem is olvasóinknak, de Tisza István grófnak figyelmébe ajánlani, hogy az a szörnyen lenézett *materialista* gondolkodás adott meg minden jogot és szabadságot a múltban és fog megadni a jövőben is, míg az u. n. isteni akaratra való hivatkozás volt minden korban a főérve azoknak, a kik a hasznosságukat elvesztett intézményeket a közérdek ellenében továbbra is fentartani akarták. Ez ismét

egy törvény, melyre a sociologia »dajkameséje« tanította meg az emberiséget.

Még számos ilyen van.

Milyen kár, hogy Tisza István gróf nem méltatja azokat figyelmére.

És végig tekintve a Tisza István gróf gondolatsorain, szomorúság fog el: micsoda végtelen lassú a haladás az emberiség fejlődésében! Íme a XX. század magyar közéletének egyik joggal tisztelt államférfia világnézetében olyan eszmék alapján áll, melyek a görög bölcsészet egy igen korai szakában már elavultaknak tekintettek.

Elemér Oszkár.